

Makai János

**VSZEVOLOD VLAGYIMIR-SZUZDALI
FEJEDELEM AZ OROSZ ÉS A SZOVJET
TÖRTÉNETÍRÁSBAN**

Vszevolod Bolsoje Gnyezdo, azaz Nagyfészkű Vszevolod vlagyimir-szuzdali fejedelem (1176–1212) kevésbé vitatott történelmi személyiségnek tűnik, mint bátyja, Andrej Bogoljubszkij (1157–1174). Azonban ennek bizonyításához vagy cáfolatához könyvtárnyi terjedelmű szakirodalom ismerete szükséges. A vizsgálódást érdemes az 1917 előtti orosz történetírás klasszikusainak kötetivel kezdeni, majd a szovjet időszak kutatóinak produktumaival folytatni. Továbbá egy másik munka keretei között szükséges a szovjet-orosz rendszerváltozást követő évek orosz történészei és a nyugati szerzők nézeteinek tanulmányozása is.

Vszevolod értékelése az orosz történetírásban

Az orosz történelem első jelentős szintézisét V. Ny. Tatyiscsev készítette a 18. század első felében. Munkája az *Orosz történelem a legrégebb időkől* címet kapta. Tatyiscsev szerint Jurij Dolgorukij trónt alapított Fehér-Ruszban,¹ s fiai (Andrej és Vszevolod) már Fehér-Rusz nagyfejedelmek voltak.² Művében precíz évkönyvíróként lelkiismeretesen ismertetett sok, Vszevoloddal kapcsolatos adatot, azonban ezekhez kevés értékelő megjegyzést fűzött. Jurij Dolgorukij és Andrej Bogoljubszkij is kapott tőle nekrológot,³ tanulmányunk főszereplője viszont nem. Tatyiscsev Vszevolod halálával kapcsolatban mindössze az alábbiakat közölte: „Áp-

¹ V. Ny. Tatyiscsev: Isztorija Rosszijszkaja. Tom (T.) III. Moszkva – Leningrád (M. – L.), 1964. 44.

² Uo. 60, 115. Fehér-Rusz (Belaja Rusz) alatt Tatyiscsev Rusz északkeleti részét értette, a délnyugatiit pedig Kis-Rusznak (Malaja Rusz) nevezte.

³ Uo. 59–60, 104–105.

rilis 14-én, éppen húsvét napján meghalt az igazhívó Vszevolod-Dimitrij nagyfejedelem, Jurij Vlagyimirovics fia; 37 évig volt nagyfejedelem, összesen 58 évet élt, és április 15-én a Szent Istenszülő aranytetejű templomában temették el.²⁴

Ny. M. Karamzin a nemesi történetírás legkiemelkedőbb képviselője volt. A 19. század első évtizedeiben terjedelmes munkát írt az orosz állam történetéről. Vszevolodról viszonylag részletes értékelést adott, amelynek lényege az alábbiakban foglalható össze: ez az uralkodó, akit az évkönyvekben nagynak neveznek, fiatal korától kezdve szerencsésen, megfontoltan kormányzott, és szigorúan felügyelte az igazságszolgáltatást. Nem a szegények, nem a gyengék reszkettek tőle, hanem a kapzsi főurak. A Görögországban nevelkedett Vszevolod ott ravaszságot, nem pedig emberszeretet tanulhatott: néha kegyetlenül bosszút állt, de mindig igazságosnak akart látszani. A többi fejedelemtől engedelmességet követelt, de ok nélkül nem fosztotta meg őket trónjuktól, és erőszakmentesen kívánta a hatalmat gyakorolni. Az ütközetekben bátor volt, mindegyikben győztes, a vérontást nem szerette. Uralkodásra született, és – bár nem nevezhették Oroszország egyeduralkodójának – (fejedelemsége) Andrej Bogoljubszkijéhoz hasonlóan az egyeduralom szerencsés napjaira emlékeztetett. Amikor az újabb krónikások dicsérik erényeit, megállapítják, hogy befejezte a bosszúállást: Andrej még életben levő gyilkosait kivégeztette. Ájtatosságát az akkori szokás szerint templomok építésével bizonyította, de fejedelemségének más emlékeket is állított: erődöket épített.⁵ Karamzin még ezen a pozitív értékelésen is túltett, amikor annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a széttagoltság véget érhetett volna, és egységes állam jöhetett volna létre, ha Vszevolod megszüntette volna a részfejedelmi rendszert.⁶

Az orosz polgári történetírás egyik legnagyobb hatású alakja, Sz. M. Szolovjov a 19. század közepén kezdett hozzá hazája történetjének részletes feldolgozásához. *Oroszország története a legrégebb időkől* című, 29 kötetet kitöltő szintézise három évtized alatt készült el. Szolovjov fontosnak tartotta a tényt, hogy Kijev 1169. évi bevételét után Vszevolod bátyja Vlagyimirban maradt: „Andrej ezen lépése nagy jelentőségű esemény volt, fordulópont, amelytől a történelem új irányt vett, amelytől Ruszban a dolgok új rendje kezdődött”.⁷ A szerző a dolgok új rendjén az állami

⁴ Uo. 187.

⁵ Ny. M. Karamzin: *Isztorija goszudarsztva Rosszijszkovo. Knyiga (Kny.) I, t. 3. M., 1988. 82. (oszló).* Andrej Bogoljubszkij meggyilkolásához és a bosszúálláshoz: *Makai János: Egy 12. századi fejedelemgyilkosság anatómiája. Világtörténet, 1992/1–2. 44–54.*

⁶ Karamzin, kny. I, t. 3. 119. Karamzinnak ezzel a nézetével aligha lehet egyetérteni. Egyrészt a Kijevi Ruszban a részfejedelemségek kialakulása Vszevolod korában még be sem fejeződött, másrészt a 12–13. század fordulójának egyetlen jelentősebb fejedelme sem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy a széttagoltságot megszüntesse.

⁷ Sz. M. Szolovjov: *Isztorija Rosszii sz drevnyejsih vremjon.* In: Szocsinyenyija. Kny. I, t. 2. M., 1988. 512. Kijev bevételéhez és a következmények értékeléséhez: *Makai János: 1169, mint az*

viszonyokat értette, s úgy ítélte meg, hogy ekkor mutatkozott meg a nemzeti viszonyokból az állami viszonyokba való átmenet lehetősége.⁸ Szerinte az a körülmény, hogy Andrej nem ment Kijevbe, Dél-Rusz és Észak-Rusz elkülönüléséhez vezetett, s északon azért tudták sokkal könnyebben elfogadni a dolgok új rendjét, mert ott érintetlen talaj volt, nem létezett a fejedelmi nemzetség egységének hagyománya.⁹ Szolovjov koncepciójában Vszevolod részben azért kapott jelentős szerepet, mert ő örökölte bátyja törekvéseit.¹⁰ Úgy ítélte meg, hogy a két terület teljes szétválása csak Vszevolod halála után történt meg, ekkor ugyanis Délnyugat-Rusz kiszabadult Észak-Rusz ránehezedő befolyása alól, mivel az utolsó összekötő kapocs – a Jurjevicsek rangidőssége és ereje – összeomlott, és a két rész egészen addig a saját életét élte, amíg északon ismét megjelentek az egyeduralkodók, az orosz földek egyesítői.¹¹

Szolovjov azonban nemcsak Vszevolod Délnyugat-Rusz fölötti befolyását hangsúlyozta, hanem más óorosz területeken is jelentékenynek ítélte meg hatalmát: a rjazanyi fejedelmek az ő akaratának engedelmeskedtek, bosszút állt a dinasztia csernyigovi tagjain, az egyik szmolenszki fejedelem bocsánatot kért tőle,¹² Novgorodot egy ideig saját akaratának rendelte alá.¹³ Ugyanakkor a forrásokat jól ismerő szerző kénytelen volt elismerni, hogy élete végén „Nagy Vszevolod” törekvései, hasonlóan bátyja törekvéseihez, kudarcra voltak ítélve a régi Rusz fejedelmei miatt: Andrej csapatai szegyenkezve menekültek Msztyiszlav, az apa bátorsága miatt, Vszevolod pedig Novgorodot volt kénytelen átengedni Msztyiszlávnak, a fiúnak.¹⁴

A kiváló polgári történész, bár jelezte az évkönyvíró elfogultságát, a Lavrentyjev-évkönyvben szereplő nekrológot is felhasználta az értékeléshez. Eszerint Vszevolod a gonoszokat kivégeztette, a jóakaratókhoz kedves volt, mert a fejedelem azért viseli a kardot, hogy a gonosztevőkön bosszút álljon, és a jókat dicsérje. Csak a nevéből is reszketett minden ország, dicsőségének híre mindenütt elterjedt, Isten minden ellenségét alávetette a hatalmának. Szívében mindig istenfélelmet érezve

óorosz történelem fordulatának éve. In: Történelmi sorsfordulók. EKTf Liceum Kiadó, Eger, 1999. 7–29.

⁸ *Szolovjov*, kny. I, t. 2. 514.

⁹ Uo. 514–515.

¹⁰ Uo. 515.

¹¹ Uo. 585. A Dél-, ill. Délnyugat-Rusz kifejezéseket a szakirodalom felváltva használja, s ugyanez a helyzet az Észak-, ill. Északnyugat-Rusz terminusokkal is. A Jurjevicsek Jurij Dolgorukij fiai, de ha a rangidősségről van szó, a megnevezés csak Andrejre és Vszevolodra vonatkozik.

¹² Uo. 571–575.

¹³ Uo. kny. II, t. 4. 509.

¹⁴ Uo. kny. I, t. 2. 584–585. Mindkét Msztyiszlav a szmolenszki–kijevi Rosztyiszlavicsok összetartó klánjához tartozott. Az előbbi Rosztyiszlav kijevi fejedelem (1159–1167) fia, míg az utóbbi az unokája volt.

a szűkölködőknek alamizsnát adott, és igazságosan bíraskodott az erős bojárakra való tekintet nélkül, akik megkárosították az embereket.¹⁵

Sz. M. Szolovjov követője a moszkvai egyetemi katedrán és részben az orosz történelemről alkotott nézeteit tekintve V. O. Kljucsevszkij volt. A századfordulón ő tekinthető a cári birodalom egyik, ha ugyan nem a legjelentősebb történészének. Fő műve *Az orosz történelem kurzusa*, a híres *Kursz*, amelyet jórészt már az 1880-as években összeállított, de kiadására csak a 20. század elején került sor. Ennek kötetében Kljucsevszkij nem a tényanyagot, hanem az elméleti kérdéseket állította előtérbe, s Oroszország múltját nem a nagyfejedelmek és cárok tevékenysége alapján mutatta be. Vszevolodról az alábbi értékelést adta: fejedelemsége sok mindenben Andrej Bogoljubszkij külső és belső tevékenységének folytatása volt. Bátyjához hasonlóan elismertette magát az egész orosz föld nagyfejedelmének, és hozzá hasonlóan nem ment Kijevbe, hogy apja és nagyapja trónjára üljön. Dél-Ruszt a távoli Kljazma partjairól kormányozta, Kijevben a nagyfejedelmeket ő ültette trónra. Politikai nyomása érezhető volt az orosz föld legtávolabbi, délnyugati szélén is. Unokaöccse, Vlagyimir halicsi fejedelem, aki lengyel segítséggel szerezte vissza apja trónját, Vszevolod védelme alá helyezte magát. A rjazanyi fejedelmek is magukon érezték súlyos kezét, engedelmeskedtek akarátának, és parancsára a csapataival együtt saját katonai egységeiket is elküldték a hadjáratokba. A rjazanyi földet lényegében meghódította, és egyesítette a Vlagyimiri Nagyfejedelemséggel. Más szomszédoknak is nehézségei támadtak Vszevoloddal. A szmolenszki fejedelem a bocsánatát kérte egy helytelen tettéért. Nagy Novgorodban önkényesen intézkedett: saját akarata alapján adott neki fejedelmeket, megsértette régi szokásait, az ok megnevezése nélkül kivégeztette „muzsait”. Az északi krónikás szerint csak a nevéől is reszketett minden ország, és mindenütt elterjedt dicsőségének híre.¹⁶ Nyilvánvaló, hogy Kljucsevszkij és tanára, Szolovjov értékelésében vannak hasonló vonások. Ugyanezt tapasztalnánk, ha összevetnénk a két kiváló történetíró Vlagyimir-Szuzdalról alkotott koncepcióját, ám annak bemutatása nem tartozik szorosan a tanulmány témájához.

Vszevolod a szovjet korszak kutatóinak publikációiban

A szovjet történetírás korai évtizedeiben kevés eredmény született a Vszevolod-értékelésben, és ennek csak egyik oka volt az, hogy a kutatók elsősorban nem a fejedelmek tevékenységére koncentráltak. A Ny. Naszonov már 1924-ben tanulmányt

¹⁵ Uo. 585.

¹⁶ V. O. Kljucsevszkij: *Kursz russzkoj isztorii*. Csaszty (Cs.) I. In: Szocsinyenyija v gyevjatyi tomah. T. 1. M., 1987. 331–332. A *muzs* szó itt előkelő férfiként értelmezhető.

jelentetett meg Északkelet-Rusz fejedelmeinek és városainak kapcsolatáról. Ennek egy olyan eleme van, amely témánk szempontjából is jelentős. Mint ismeretes, halála előtt Vszevolod Vlagyimir városát jelölte ki legidősebb fia, Konsztantyin számára, ő azonban Vlagyimirt és Rosztovot egy kézben akarta egyesíteni. Naszonov úgy vélekedett, hogy Vszevolod tapintatosan bölcs lépéssel válaszolt, amikor összehívta az összes város képviselőjét, hogy támogatásukkal a fiatalabb Jurijnak adhassa a rangidőséget. Mivel a javaslatot elfogadták, a szerző szerint Vszevolod diplomáciai győzelmet aratott.¹⁷

V. V. Mavrogyin Rusz 9–16. századi történetéről készített, 1939-ben kiadott kötetében Vlagyimir-Szuzdal külön fejezetet kapott, a munka azonban nem tudományos, hanem népszerűsítő jellegű.¹⁸ Ugyanebben az évben jelent meg V. A. Galkin könyve Északkelet-Rusz 8–15. századi politikai történetéről, amely szintén népszerűsítő, s ebben a kategóriában is alulmarad Mavrogyin teljesítményével szemben.¹⁹ 1941-ben, az ún. nagy honvédő háború első évében jelent meg Ny. L. Rubinstein kötete az orosz historiográfiáról. Ezt a 21. század elején több orosz kutató pozitív értékelés kíséretében ismételtelen kiadta. Vszevolod fejedelem és az évkönyvek kapcsolatáról időtálló megállapítások találhatók benne: az évkönyvírás kutatói túlságosan gyakran alkalmaznak a korai szvodokra olyan fogalmakat és jellemzéseket, amelyek a későbbi, 15. század végi – 16. század eleji moszkvai forrásokkal kapcsolatosak. A 12. század végén a Vlagyimiri Fejedelemség történetében, Vszevolod tevékenységében egyes történészek már hajlamosak a Rusz politikai egységének első eszméit, nemzeti egyesítésének programját keresni. Azonban a rosztov-szuzdali föld, a Vlagyimiri Fejedelemség története a 12. század végén és a 13. század elején csak a Kijevi Ruszban a 11. században kezdődő feudális széttagolódás folyamatának egyenes folytatása, s hiábavaló ennek az időszaknak az évkönyvi szvodjaiban egyesítő tendenciákat keresni.²⁰

Az 1950-es évek sem hoztak áttörést a kérdés tanulmányozásában. Historiográfiai szempontból tanulságos lenne ismerni az akkori szovjet, marxistának nevezett

¹⁷ A. Ny. Naszonov: *Knyaz i gorod v Rosztovo-Szuzdalszkoj zemle*. Veka, Petrográd, 1924/1. 25.

¹⁸ V. V. Mavrogyin: *Obrazovanyije Russzkovo nacionalnovo goszudarsztva*. L., 1939.

¹⁹ V. A. Galkin: *Szuzdalszkaja Rusz*. Ivanovo, 1939. Ju. A. Limonov szerint Galkin hozzá nem értő módon használta fel a forrásokat, túlértékelt a helytörténeti anyag objektivitását, és könyve hemzseg a téves adatoktól: Ju. A. Limonov: *Vlagyimiro-Szuzdalszkaja Rusz. Ocserki szocialnopolityicseszkoj isztorii*. L., 1987. 11.

²⁰ Ny. L. Rubinstein: *Russzkaja isztoriofrafija*. Pod. red. A. Ju. Dvornycsenko, Ju. V. Krivosejeva, M. V. Mandrik. Szanktpetyerburg (SzPb.), 2008. (Második kiadás.) A szvod általában olyan évkönyvredakció, amely jelenlegi formájában nem maradt fenn, de más források alapján rekonstruálható. A feudális jelző használata a korszak történettudományában megszokott dolognak számított.

történelemtudomány²¹ domináns képviselőjének, B. D. Grekovnak az értékelését, de Vszevolod tevékenysége egyáltalán nem állt érdeklődésének homlokterében. Még a Kijevi Ruszról készített összefoglaló munkájában²² is hiába keressük a vlagyimir-szuzdali fejedelemmel kapcsolatos nézeteit, mivel a kötet lényegében 1169-ig tárgyalja a korszakot. Grekov volt a felelős szerkesztője az 1950-es évek két részből álló, nagy vállalkozásának is, amely a Szovjetunió történetének vázlata (röviden: Ocserki) címet kapta,²³ és a 9–15. század történetét tárgyalta. Ennek első, a 13. századig tartó részét a Kijevi Rusz legismertebb kutatói írták. A Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség bemutatására A. Ny. Naszonov kapott megbízást, s azt az értékelést fogalmazta meg, hogy Vszevolod a legjelentősebb politikai tényező volt Ruszban a 12. század végén és a 13. század elején. Véleménye szerint ilyennek tartották őt a kortársak is.²⁴ A Halics-volhíniai Fejedelemségről szóló részben V. T. Pasuto azt emelte ki, hogy Vlagyimir halicsi fejedelem segítségért fordult Vszevolodhoz, és a két rokon közötti viszonyra a nyugatról kölcsönzött vazallus szót használta.²⁵ Egy másik részben A. L. Mongajt Vszevolod Novgoroddal kapcsolatos politikáját mutatta be: csaknem egész fejedelemsége alatt a novgorodi trónon az ő pártfogoltjai ültek, a legfontosabb tisztségekre pedig számára megfelelő személyeket választottak. Megsértve a szabad Novgorod vecsei rendjét, 1199-ben Vszevolod Mitrofant tette meg érsekké, és kivégeztette a vele szemben leginkább ellenséges novgorodi bojárokat. A Novgorodi Köztársaság a Vlagyimir-szuzdali Rusz politikai pályájára került.²⁶

Ny. Ny. Voronyin régész, művészettörténész és történész már az 1930-as években is publikált. Északkelet-Rusz 12–15. századi építészetéről szóló munkájának első kötete 1961-ben jelent meg. Ebben az általunk vizsgált kérdéshez több adalék

²¹ Újabbban akad olyan történész is, aki kétségbe vonja, hogy B. D. Grekov és hívei valóban marxisták voltak. Eszerint Grekov koncepciójának alapját a gazdasági determinizmus alkotta, s ez még a 21. század elején is uralkodik az orosz tudományban. A gazdasági determinizmust az idézte elő, hogy a fenti kutatót a Kijevi Rusz társadalmi fejlődésének fő vonulata érdekelte, s figyelmét azokra a tényezőkre koncentrált, amelyek az új társadalmi-gazdasági rend, a feudalizmus kialakulását jelentették. Ennek következtében Grekov minden tanítványa főként a régi Rusz társadalmi-gazdasági rendjének kezdte szentelni a figyelmét. Engels azonban úgy vélekedett, hogy a gazdasági és a többi (politikai, jogi, filozófiai, vallási stb.) tényező között kölcsönhatás van. Ily módon Grekov és nagyszámú követője eltért a marxizmus alapjaitól, miközben marxistának nevezte magát: *D. Ny. Alekszandrov: Feodalnaja razdroblennoszty Ruszi. M., 2001. 3–4.*

²² *B. D. Grekov: Kijevszkaja Rusz. M., 1953.*

²³ Ocserki isztorii SZSZSZR. Period feodalizma IX–XV vv. v dvuh csasztyah. Otv. red. B. D. Grekov. M. 1953.

²⁴ Uo. Cs. I (IX–XIII. vv.). Kijevszkaja Rusz. Feodalnaja razdroblennoszty. 331.

²⁵ Uo. 372.

²⁶ Uo. 352. A vecse az óorosz gyűlés, amely a Kijevi Rusz idején jelentős hatalmi tényező volt, Novgorodban pedig 1136 után a legfontosabb intézménynek számított.

is található. Voronyin szerint a 13. század elejére a vlagyimiri föld ereje és a vlagyimiri dinasztia politikai súlya megnőtt. A Rosztyiszlavicsok még halálos sértésként rótták fel Andrej Bogoljubszkijnek, hogy hozzájuk, mint podrucnyikokhoz fordult, Vszevolod főhatalma viszont már elismert és nyílt uralom volt. A szerző ezt azzal támasztotta alá, hogy a rjazanyi fejedelmek és a halicsi Vlagyimir hozzá intézett szavaiban megjelent a goszpogyin (господин) kifejezés.²⁷ Voronyin elemezte és értékelte Vszevolodnak az óorosz főpapokhoz való viszonyát is. Mint ismeretes, Andrej fejedelem korábban önálló északkeleti metropoliát szeretett volna létrehozni.²⁸ A szerző rámutatott, hogy Vszevolod többé nem vetette fel az önálló vlagyimiri metropolia kérdését. Hangsúlyozta, hogy Andrej csaknem tíz évig harcolt Leon (rosztovi) görög püspökkel; Vszevolod tekintélye azonban nagy volt, és Leon egészen haláláig (az 1180-as évek elejéig) olyan észrevétlen maradt, hogy tevékenységének erről a szakaszáról semmit sem tudunk. A következő két rosztovi főpaphoz fűződő viszonyáról a szerző az alábbiakat állapította meg: a vlagyimiri fejedelem nem fogadta el az információi szerint szimónia következtében kinevezett újabb görög püspököt, s helyette saját jelöltjét, Lukát javasolta. Az évkönyv tanúsága szerint Vszevolod a tiltakozását nagyon éles formában nyilvánította ki. Ilyen vakmerően még egyetlen orosz fejedelem sem mert beszélni az orosz egyház fejével. Végül a kijevi metropolita kénytelen volt Lukát beiktatni a rosztovi püspökségbe, utódát, Ioannt pedig már ellenkezés nélkül nevezték ki. Voronyin végső értékelése az volt, hogy a metropolita ellenállása megtört, a vlagyimiri föld egyházi önállósága és tekintélye megerősödött.²⁹

Voronyin figyelmét több, Vszevolod fejedelemségének időszakára vonatkozó híradás is felkeltette. Az 1184. évi tűzvész leírásához a Lavrentyij-évkönyv krónikása bibliai idézetekkel tüzdelt, moralizáló gondolatokat csatolt.³⁰ Az 1192. évi tűzeset leírása után hasonló kiegészítést találunk. Az itteni példázatok szintén homályos, közvetett utalásokat tartalmaznak, de az 1184. évi szöveghez képest erőteljesebb hangvételűek.³¹ Voronyin a fenti információk mögött társadalmi elégedetlenséget látott. A колебанье kifejezést zavargásként értelmezte, a forrás adott részét pedig úgy, hogy a keresztények közti félelem, zavargás és nyomorúság szörnyűbb

²⁷ Ny. Ny. Voronyin: *Zodcsesztvo Szevero-Vosztocsnoj Ruszi XII–XV vekov*. T. I. M., 1961. 351. A Rosztyiszlavicsokhoz lásd a 14. sz. jegyzetet. A podrucnyik alárendelt személyt, alárendelt fejedelmet, a goszpogyin urat jelent.

²⁸ Andrej és a főpapok viszonyához: *Makai János*: Andrej Bogoljubszkij egyházpolitikája. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. XXI. Sectio Historiae*. Eger, 1993. 137–148.

²⁹ Voronyin, 348.

³⁰ *Polnoje szobranije russzkij letopiszej*. T. I. M., 1962. 392–394. (oszlop)

³¹ Uo. 409–411.

és félelmetesebb volt, mint maga az 1184-es tűzvész.³² A szerző az 1184. és az 1192. évi tüzesetet egymással, valamint a későbbi építkezésekkel is összefüggésbe hozta. Abból indult ki, hogy mindkét tragikus esemény a központ, Vlagyimir fejedelmi-püspöki részében kezdődött. Úgy gondolta, ezek nem a véletlen művei voltak, mivel a második eseményt követő évben elkezdődött a vár kőfalának építése, amely elzárta a fejedelmi és püspöki udvart a város középső részétől, s ezután egy másik komoly műveletre is sor került: a nyugtalan vlagyimiri piacot a Volgai kapu mögötti folyami kikötőből szintén a középső városrészbe, a vár falai alá helyezték át. Voronyin szerint ezeket az intézkedéseket a fejedelmi hatalom saját szövetségesei, a polgárok ellen tette, mivel arra törekedett, hogy önállóságukat és politikai erejük növekedését korlátozza.³³

A szerző úgy vélekedett, hogy az 1174. év tapasztalata Vszevolodot valószínűleg a parasztsággal kapcsolatos intézkedések megtételére kényszerítette. A bizonyítékokat a fejedelem nekrológiájának egyes soraiban és az adószedő körutakon való személyes részvételében találta meg. A nekrológban szó van az igazságos bírászkodásáról, s Voronyin ezt úgy interpretálta, hogy a fejedelmi igazságszolgáltatás nyilván leereszkedett az egyszerű emberekhez, kénytelen volt felvállalni az „árvák” védelmét, és kis mértékben korlátozni az előkelők jogait. Az utóbbiakról azt állapította meg, hogy azok nemcsak adószedő körutak voltak a fejedelmi birtokokon, hanem a fejedelemnek bírászkodással és ellenőrzéssel egybekapcsolt útjai is. A szerző szerint a fentebb felsorolt lépések a falu bizonyos fokú megnyugtatását eredményezték, minthogy többé nem hallunk a parasztok megmozdulásairól.³⁴

Egy évvel Voronyin kötete után jelent meg V. L. Janyin, a híres Novgorod-kutató munkája az ottani poszadnyikok tevékenységéről. A szerzőnek értelemszerűen foglalkoznia kellett a szomszédos Vlagyimir-Szuzdal fejedelmeivel is. Témánk szempontjából különleges figyelmet érdemel az a rész, amely az 1207–1209. évi eseményeket elemzi. Janyin szerint az 1207. évi novgorodi felkelés már nemegyszer megragadta a kutatók figyelmét, mert ez alapján képet lehetett alkotni a 13. század eleji éles osztályellentétekről, ő maga azonban, más aspektusból közelítette meg a kérdést.³⁵ Írt Dmitr poszadnyik intézkedésiről, törekvéseiről, majd azt taglalta, ho-

³² Voronyin, 346.

³³ Uo. 346–347. (A szerző ultramárciusi évszámait helyett ez esetben is az általánosabban használt márciusiakat adtuk meg.)

³⁴ Uo. 347. Az 1174. év tapasztalata kifejezés utalás az Andrej Bogoljubszkij halála után kitört zavargásokra, lásd Makai, 1992. 45, 51–52. Az „árvák” minden bizonnyal függő helyzetbe kényszerített személyek voltak.

³⁵ V. L. Janyin: Novgorodszkije poszadnyiki. M., 1962. Ennek az alapvető munkának a második kiadása csak 2003-ban jelent meg. A poszadnyik Novgorod egyik legfontosabb, ha ugyan nem a legjelentősebb választott tisztségviselője volt a tárgyalt időszakban.

gyan viszonyult hozzá a vlagyimir-szuzdali fejedelem: 1207-ben a novgorodiak a poszadnyik vezetésével részt vettek Vszevolod Rjazany elleni hadjáratában. A részvételt a fejedelem arra használta fel, hogy előkészítse a Dmitrrel való leszámolást, s a hazainduló novgorodiakat erre bujtogatta. Rögtön a hadjáratból való visszatérés után Novgorodban vecsét hívtak össze Dmitr és fivérei ellen, majd kirabolták az udvarházaikat. A társadalmi elégedetlenséget kihasználva Vszevolod és az őt támogató bojár csoport megszabadult velük szemben ellenséges poszadnyiktól, s helyette a fejedelem egykori hívének a fia lett az új tisztségviselő. 1208-ban új fejedelem is érkezett Novgorodba, Vlagyimir-Szuzdal urának 13 éves fia. A novgorodiak hozzájárulása ahhoz, hogy Dmitr gyermekeit és más hozzátartozóit Vszevolod börtönbe vethesse, arra utal, hogy a poszadnyik hatalomtól való megfosztásának egyik fő kezdeményezője a fejedelem volt.³⁶ Janyin arra is rámutatott, hogy Vszevolod ezúttal csak rövid ideig tudta ellenőrzése alatt tartani a szomszédos Novgorodot: 1209-ben a novgorodiak egy része a déli Rosztyiszlavicsok egyik képviselőjét hívta meg a trónra, s ez Vszevolod számára az 1207-es felkelés politikai eredményeinek felszámolását jelentette.³⁷

Az 1970-es évek elején M. V. Scsepkina is készített egy rövid értékelést tanulmányunk főszereplőjéről: III. Vszevolod nyolc évet töltött Bizáncban a Komnénosz-időszakban; Andrej Bogoljubszkijhoz hasonlóan folytatta Vlagyimir díszítését, megerősítését; s az évkönyv nagynak nevezte őt. Ezután Scsepkina a Karamzin által készített jellemzés egy részét idézte, s azt fűzte hozzá, hogy Vszevolod adót vetett ki a volgai bolgárookra, fellépett a kunok ellen, és alárendeltségben tartotta a féktelen rjazanyi fejedelmeket.³⁸

L. V. Cserepnyin a szovjet történelemtudomány egyik markáns képviselője volt. Azok közé tartozott, akik a nyugati fejlődés sajátosságait az óorosz viszonyok között is megpróbálták kimutatni. Ennek tudható be, hogy az alábbiakban ismertetett értékelésének a rendek létére vonatkozó része ma már a historiográfiai kuriózumok kategóriájába tartozik. Cserepnyin szerint Vszevolod fejedelemsége fontos szakasz a „rosztovi, és szuzdali és vologyimeri föld” politikai egységének megerősítésében. A krónikás nagyfejedelemnek nevezi őt, Kijevben, Novgorodban tett intézkedéseiről szól, dicsóíti halálának leírásakor. Vszevolod számára nyilván nem voltak fölöslegesek a 12. század 70-es éveit politikai harcainak tanulságai. A hatalomért folytatott küzdelemben ő és vetélytársai kénytelenek voltak a rendi csoportok követeléseinek

³⁶ Uo. 117–119. Dmitr poszadnyikot személyesen nem érte bántódás, mert a rjazanyi hadjárat során szerzett sebesülésébe Vlagyimirban behalt.

³⁷ Uo. 119.

³⁸ *M. V. Scsepkina: O proiszhozgyenyii Uszpenszkovo szbornyika.* In: *Drevnyerusszkoje iszkussztvo. Rukopisznaja knyiga.* Redkollegija: V. Ny. Lazarev, O. I. Podobedova, Sz. O. Smidt. M., 1972. 80.

engedelmeskedni, s miután Vszevolod megerősödött, megértette, hogy az alakulóban levő rendeket feltétlenül a nagyfejedelmi hatalom támaszává kell tenni.³⁹

Az évtized második felében jelent meg O. M. Rapov kötete a 10–13. századi Rusz fejedelmi birtokairól. A történettudomány mai állása szerint ennek a címe is vitatható, ugyanakkor nem szolgált újdonsággal a Vszevolod-értékelésben: „Andrej Bogoljubszkijnak és Vszevolod Bolsoje Gnyezdónak sikerült egyesíteni a rosztovszudali földet. Ennek köszönhetően mindkét fejedelem a legerősebb volt az akkori orosz fejedelmek között. Ők nemcsak saját fejedelemségükben uralkodtak, hanem ellenőrzésük alatt tartották Rusz sok északnyugati, központi, illetve déli területét is. Ezért nem véletlenül kezdték Északkelet-Rusz uralkodóit nagyfejedelmeknek nevezni.”⁴⁰

Az 1980-as évek elején B. A. Ribakov írt értékelést: Vszevolod idején a Vlagyimiri Fejedelemség megerősödött, nagyobb területűvé vált, belső helyzete a városok és a dvorjansztvo támogatásának köszönhetően megszilárdult, és Európa egyik legnagyobb területű feudális állama lett, amelyet jól ismertek Rusz határain túl is. Vszevolod hatást tudott gyakorolni Novgorod politikájára; gazdag részfejedelemséget kapott a kijevi földön, néha beavatkozott a dél-orosz ügyekbe, de azok nélkül az óriási erőfeszítések nélkül, amelyeket fivérének, Andrejnek kellett tennie; csaknem teljhatalmúlag rendelkezett az egymással állandóan ellenségeskedő rjazanyi fejedelmekkel.⁴¹

Ribakov már egy korábbi könyvében annak a meggyőződésének adott hangot, hogy Vlagyimir-Szuzdalban Vszevolod fejedelemsége idején éles társadalmi konfliktusok jelentek meg,⁴² majd a krónikás személyére koncentrálna elemezte a társadalmi tematikával telített évkönyvrészleteket. Úgy vélte, hogy a Lavrentyij-évkönyv 1184–1192 közötti szakaszának egy szerzője van, vagyis az 1184. és 1192. évi tűzvészrel kapcsolatos információk ugyanattól a személytől származnak. Ribakov az első tragikus esemény alkalmából írt intelmet mérsékeltebbnek, míg a másodikat szenvedélyesen és élesen leleplezőnek ítélte meg. Az elsőben sokkal általánosabb társadalmi-erkölcsi motívumokat talált, míg a másodikról úgy vélekedett, hogy az egész 12–13. századi évkönyvírásban nem található ennyire társadalmi töltetű mű. Továbbá azt állapította meg, hogy az 1192. évi intelemben a szerző legfőképpen a

³⁹ L. V. Cserepnjin: K voproszu o haraktyere i forme drevnyerusszkovo goszudarsztva X–nacsala XIII v. Isztoriczeszkije zapiszki, № 89. M., 1972. 394.

⁴⁰ O. M. Rapov: Knyazseszkije vlagyenyija na Ruszi v X–pervoj polovinye XIII v. M., 1977. 156–157.

⁴¹ B. A. Ribakov: Kijevszkaja Rusz i russzkije knyazsesztva XII–XIII vv. M., 1982. 560. A dvorjansztvo a fejedelemtől függő, katonai vagy udvari szolgálatot ellátó réteg volt. Az idetartozókat dvorjanyinoknak nevezzük.

⁴² B. A. Ribakov: „Szlovo o polku Igoreve” i jevo szovremennyiki. M., 1971. 292.

fálvakkal rendelkező személyek önkényeskedését támadta, de megfizetett a bátorságáért, mivel a minden feudális vezető réteg érdekeit sértő, merész intelem után az évkönyvírás irányítói mellőzték a tehetséges, de nyughatatlan szerzőt.⁴³

Ugyancsak az 1980-as évek elejének produktuma Ju. A. Kizilov könyve, amelyet az uljanovszki tanárképző főiskola adott ki. Felsőoktatási jegyzetnek készült, azonban több annál, mivel források elemzését tartalmazza, és a témához kapcsolódó szakirodalom ismeretéről tanúskodik. A szerző egyik említésre méltó észrevétele a Vszevolod által az 1174–1177. évi trónharcok során legyőzött rosztoviakhoz kapcsolódik. Eszerint a rosztoviak részvételének nincs nyoma III. Vszevolod és a novgorodiak nagyszámú összeütközésében. Az utóbbiak ellensége a korábbiakhoz hasonlóan csak a (most Vlagyimirban székelő) szuzdali fejedelem és az erős szuzdali föld, de nem Rosztov volt. A fennmaradt vlagyimiri feljegyzések alapján a rosztoviak a fejedelemnek a volgai bolgárokkal vívott szakadatlan háborúiban sem vettek részt.⁴⁴

Vszevolod hatalmával kapcsolatban Kizilov több tényezőre is rávilágított: hatalma növekedésének anyagi alapját a fejedelemtől függő, nagy kiterjedésű fekete földek jelentették, amelyek adói fedezték a kormányzat kiadásait; politikai és társadalmi előfeltételei pedig a külpolitikai feszültségnek a legfontosabb határoknál való fenntartásában és a városi lakosság szélesebb rétegeire való támaszkodásban rejlettek. Ebben az időszakban Vszevolod legfőbb hűbérúri hatalma (сюзеренитет) kiterjedt az „egész rosztovi föld” volosztjaira, magára a rosztovi földre és más volosztjokra: Uglecse poljére, Jaroszlavtra, Kosztromára és Beloozerora. Ezek iránt a földek iránt a figyelmét a Mologa, a Sekszna, a Szuhona és az Unzsa folyók medencéinek a 12. század végétől kibontakozó tömeges kolonizációja keltette fel.⁴⁵

A szerző úgy vélekedett, hogy egészen a mongol invázióig a kortársak a vlagyimir-szuzdali fejedelmekről mint Rusz leghatalmasabb kormányzóiról írtak, akiknek csak a nevétől is „reszketett minden ország”, és akiknek hadai evezőikkel ki tudták öntetni a Volgát.⁴⁶ A fentiekhez annyi megjegyzés feltétlenül szükséges, hogy a reszketésről szóló rész Vszevolod nekrológiájából való, a Volga vizének kilocsantása pedig az Igor-ének hozzá intézett soraiból; s az értékelés, bár részben Jurij Dolgorukijra, különösen pedig Andrej Bogoljubszkijra is vonatkozhatna, a konkrétumok miatt csak Nagyfészki Vszevolod hatalmának jellemzésére használható.

⁴³ B. A. Ribakov: Danyiil Zatocsnyik i vlagyimirszkoje letopiszanyije konca XII veka. In: Uő: Iz isztorii kulturi Drevnej Ruszi. Izdatyelsztvo Moszkovszkovo unyiverszityeta, 1984. 163–171.

⁴⁴ Ju. A. Kizilov: Zemli i knyazsesztva Szevero-Vosztocsnoj Ruszi v period feodalnoj razdroblennosztji (XII–XV vv.). Uljanovszk, 1982. 21.

⁴⁵ Uo. 21–22. A volosztj ez esetben a fejedelemségen belüli, konkrét központot körülvevő területi egység elnevezése.

⁴⁶ Uo. 25.

V. A. Kucskin már az 1960-as évek végén tanulmányt szentelt az Északkelet-Ruszban bekövetkező területi változásoknak, majd tovább tanulmányozta ezt a kérdést, s kutatási eredményeit az 1980-as években egy külön kötetben tette közzé.⁴⁷ A szerző értékelése szerint Vszevolod alatt nemcsak a vlagyimir-szuzdali föld jelentősége nőtt meg, és fejedelmének az orosz és nemzetközi ügyekben megmutatózó tekintélye erősödött meg, hanem a fejedelemség területe is jelentősen kiterjedt, közigazgatása pedig bonyolultabbá vált.⁴⁸ A területi változások vonatkozásában figyelemre méltó álláspontra helyezkedett: érdekes, hogy a Vszevolod alatt megjelent városokkal kapcsolatos adatok egy kivételével nem az ő fejedelemségének idejére, hanem a halála utáni első hét évre vonatkoznak. Az 1178. évnél lehet olvasni Glegyen (Usztyug) építéséről, 1213 és 1219 között pedig a források további öt települést említenek (Kosztromát, Nyerehtát, Szol Velikaját, Zubcovot és Unzsát). A fenti hétéves időszakban azonban heves harc dúlt Vszevolod fiai között, s így az utóbbi városokat akkor nem alapíthatták. Kétségtelen, hogy ezek még 1212 előtt létrejöttek. Tehát Vszevolod alatt fejedelemségének területe nyugaton egy kissé, északkeleti és keleti irányban pedig intenzíven növekedett. A keleti terjeszkedés a Volgai Bulgária elleni támadásokkal volt összefüggésben.⁴⁹ Kucskin úgy vélekedett, hogy a 12. század végén és a 13. század elején nem maradtak változatlanok a déli határok sem. Az Oka bal partján a rjazanyi birtokok valószínűleg Kolomna környékére korlátozódtak, míg máshol a folyó bal partja már szuzdali volt.⁵⁰

1987-ben két fontos kötet is megjelent a témával kapcsolatban. Az egyikben P. P. Tolocsko kijevi történész és régész a régi Rusz társadalmi-politikai történetét vizsgálta. A szerző arra is felhívta a figyelmet, amiről kollégái viszonylag keveset írtak: az 1183 körüli időszakra lehet tenni Szvjatoszlav kijevi fejedelem közeledését Vszevolodhoz, Rusz egyik legerősebb fejedelméhez, aki elismerte az előbbi rangidősnek. Szvjatoszlav nem mint idősebbhez, sőt nem is mint egyenlőhöz, hanem mint fiatalabbhoz fordult Vszevolodhoz.⁵¹ Véleménye szerint Vszevolod azért lehetett Rusz egyik legerősebb fejedelme, mert leszámolt a rosztovi bojárokkal és a részfejedelmekkel, a politikai helyzet stabilizációja pedig északkeleten kedvezően hatott a gazdasági és kulturális fejlődésre, s egy erős és nagy fejedelemség élén állva Vszevolod befolyást gyakorolt az orosz ügyekre is.⁵²

⁴⁷ V. A. Kucskin: Rosztovo-Szuzdalszkaja zemlja v X–pervoj tretyji XIII vekov. (Centri i granyci). Isztorija SZSZSZR, 1969, № 2. 62–94. *Uő*: Formirovanije goszudarsztvennoj tyerritorii Szevero-Vosztocsnoj Ruszi v X–XIV vv. Moszkva, 1984.

⁴⁸ Kucskin, 1984. 93.

⁴⁹ Uo. 93–94.

⁵⁰ Uo. 97–98.

⁵¹ P. P. Tolocsko: Drevnyaja Rusz. Ocserki szocialno-polityicseszkoj isztorii. Kijev, 1987. 150.

⁵² Uo. 154. A részfejedelmek alatt itt a szuzdali Rosztviszlavicsokat, Vszevolod unokaöccseit

Tolocsko ismertette Tatyiscsevnek a fejedelmi kapcsolatokról szóló híradását. Eszerint az 1200-as évek elején a halics-volhíniai Roman azt javasolta a dinasztia egyes tagjainak, hogy utazzanak Kijevbe a nagyfejedelem választásának új rendjét megvitatni. A részfejedelmek nem teljesítették a kérést. Vszevolod konkrétan arra hivatkozott, hogy nem lehet „a régi szokást megsérteni”. A szerző azt a következtetést vonta le, hogy Roman a 13. század eleji Ruszt Kijev vezetésével, a hat legjelentősebb fejedelemség konföderációjaként képzelte el; Vszevolodot ugyan egyértelműen nem ítélte el a visszautasítás miatt, de hivatkozását ürügynek minősítette.⁵³

Úgy tűnik, az ukrán kutató az 1980-as években túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított az egységnek, ill. az egyesítésnek. Az alábbi, összefoglaló értékelésnek tekinthető sorai legalábbis erre engednek következtetni: Rusz egykori egysége helyreállításának irányvonala, amely délnyugaton Roman tevékenységében jelentkezett, Vszevolod fejedelemsége alatt az ország északkeleti részét is jellemezte. Ez mindenben megmutatkozott: a vlagyimir-szuzdali építészek, művészek és írók állandóan a kijevi kulturális örökséget tartották szem előtt, a népi mondákban és bilinákban összorosz hősokeket énekeltek meg. Az óorosz nép nemzeti tudata, amely a 13. század elején a lakosság egyre szélesebb rétegeit járta át, az egyesítő folyamat visszafordíthatatlanságát bizonyította. Ezek végső győzelme azonban később következett be, s ekkor még, különösen Vszevolod halála után Északkelet-Ruszban időlegesen felújulnak a centrifugális tendenciák.⁵⁴

Az 1987-ben megjelent másik kötet szerzője, Ju. A. Limonov szintén ismert szakember volt.⁵⁵ A fenti évben adták ki a *Vlagyimir-szuzdali Rusz* című könyvét, amely a terület társadalmi-politikai viszonyait vizsgálja. A mai napig ez az egyetlen igazi tudományos munka, amely kizárólag a mongol hódítás előtti Vlagyimir-Szuzdallal foglalkozik. Sajnos, ez sem fogja át a régió történetjének minden fontos aspektusát, ráadásul az első része a kronológiai rendet követi, míg a második tematikus írásokat tartalmaz. Bár a Vszevolod és közvetlen utódai tevékenységét bemutató fejezet nem a teljesség igényével készült, legfontosabb megállapításai figyelmet érdemelnek.

Limonov Vszevolod és az őt támogató központ lakosságának viszonyáról a következőket írta: a fejedelem különösen a hatalomra kerülése utáni első években

kell értenünk. Csak az után érezhette magát Északkelet-Rusz urának, hogy fegyverrel védte meg velük szemben a hatalmát. Vszevolod (valamint bátyja, Mihalko) és a Rosztyiszlavicsok küzdelméhez: *Makai János: Zűrzavar Vlagyimir-Szuzdalban (1174–1177)*. In: *Történezként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára*. Líceum Kiadó, Eger, 2009. 319–335.

⁵³ *Tolocsko*, 155. A részfejedelmek itt a Rurik-dinasztia azon tagjai, akik a Kijevtől elkülönült területeket irányítják.

⁵⁴ Uo. 156. A bilina hősi ének az orosz népköltészetben.

⁵⁵ Már húsz évvel korábban kötete jelent meg a vlagyimir-szuzdali évkönyvírásról: *Ju. A. Limonov: Letopiszanyije Vlagyimiro-Szuzdalszkoj Ruszi*. L., 1967.

szentelt nagy figyelmet a vlagyimiriak véleményének. Mindazonáltal ők valószínűleg nem mindig voltak elégedettek Vszevoloddal. A rendkívül óvatos hivatalos krónika is kénytelen megjegyezni, hogy ezen két oldal (a fejedelem és a város) akaratára és tettei gyakran nem estek egybe. A vlagyimiriak – pontosabban Vlagyimir vecséje – nem ritkán Vszevolod álláspontjával ellentétesen léptek/lépett fel.⁵⁶

A szerző Északkelet-Rusz külkapcsolatairól az alábbi értékelést fogalmazta meg: az évkönyvi feljegyzések alapján a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség „külpolitikája” a 12. század végén és a 13. század elején energikus, kompromisszumot nem kötő, időnként kegyetlen, de mindig aktív volt, s a vlagyimiriak, a kis feudális urak, a kereskedők, valamint talán részben a szmerdek érdekeit tükrözte. A Rjazanyi Fejedelemség csaknem állandóan északkeleti szomszédja politikájának pályáján volt kénytelen keringeni. Az ottani fejedelmek mindig Vszevolod „vazaluszai” voltak. A függés legkisebb megsértése az ellenállás erővel való elnyomásához és a korábbi állapot helyreállításához vezetett.⁵⁷ A vlagyimir-szuzdali föld továbbra is a hagyományos keleti politikát folytatta. A volgai bolgárok elleni hadjáratok nem területszerzésre irányultak, hanem a vlagyimiri kereskedelem konkrét feladataihoz kapcsolódtak.⁵⁸ A déli politika volt az egyik legösszetettebb oldala a vlagyimir-szuzdali föld külpolitikai doktrínájának. A fejedelemség pozíciója olyan volt, hogy törekvéseit sok esetben figyelembe vették a legfontosabb kérdések megoldásakor. A kijevi trónra kerülés sokban függött a szuzdali földtől. Az, ami Andrej Bogoljubszkij idejében kivételes jelenség volt, Vszevolod alatt csaknem hagyománnyá vált. Míg Andrejnek a terve megvalósításához hadjáratot kellett szerveznie délre, a 13. század elején elég volt Vszevolod vlagyimiri nagyfejedelem diplomáciai támogatása ahhoz, hogy valaki megszerezze a kijevi trónt.⁵⁹

*

A szakirodalomban található nézetek áttekintése után megállapítható, hogy Vszevolod vlagyimiri-szuzdali fejedelem (1176–1212) tevékenysége már több évszázada megragadta a történészek figyelmét. Egyebek mellett összefoglaló munkák, szűkebb tematikát tárgyaló kötetek, szacikkek és ismeretterjesztő munkák foglalkoztak vele. Mivel a fejedelem általában tartózkodott a szélsőséges megnyilvánulásoktól, személyiségét többnyire pozitív jelzőkkel illették. Vlagyimir-

⁵⁶ *Ju. A. Limonov*: Vlagyimiro-Szuzdalszkaja Rusz. Ocserki szocialno-polityiceszkoy isztorii. L., 1987. 103.

⁵⁷ Uo. 103–104. A szmerd általában a földművesek elnevezése volt. Limonov a belső kolonizációban részt vevő telepéseknek tartotta őket: Uo. 104.

⁵⁸ Uo. 104.

⁵⁹ Uo. 104, 106.

szuzdali uralmával kapcsolatban például elemezték az 1170-es évek belháborúiban aratott győzelmét, a vesztesek megbüntetésekor tanúsított magatartását és építkezéseit. Néhány szovjet tudósnak az a törekvése, hogy a nagy vlagyimiri tűzvészekről szóló évkönyvi híradások alapján éles társadalmi konfliktusokat mutasson ki, nem bizonyult túlságosan sikeresnek. Vszevolod halálának évét (1212) Északkelet-Rusz további sorsára nézve többen kronológiai határként értelmezték. A hasonló nézetekkel azonban óvatosan kell bánni. Andrej erőszakkal üzte el fivéreit Vlagyimir-Szuzdalból, Vszevolodnak pedig a trónharcokban aratott győzelem tette lehetővé a rokonság veszélyes tagjainak eltávolítását. Az utóbbinak a „fészkeben” (családjában) ugyanakkor hat fiú is életben maradt, s közülük ötöt Vszevolod nem üzhett el a későbbi nyugodt kormányzás érdekében. Az örökösök nagy száma viszont előrevetítette az apa halála utáni felosztást és az azzal kapcsolatos feszültségeket.

Még a kisebb terjedelmű szintézisek szerzői is kitértek déli politikájára. Kijevhez és a dinasztia belüli rangidősséghez való viszonya ugyan az elismerés mellett kritikát is kapott, de a történészek azt nem vitatják, hogy Vszevolod Jurjevics az egész, a 12. század második felében már szétaggolt Kijevi Rusz egyik legjelentősebb politikai tényezője volt. Azonban a kiváló nemesi történetírónak az a nézete, mely szerint a szétaggolság véget érhetett volna, és egységes állam jöhetett volna létre, ha Vszevolod megszüntette volna a részfejedelmi rendszert, a kor viszonyainak ismeretében költői túlzásnak tűnik. A 12. századi helyzet kapcsán ugyanakkor egyes szovjet történészek is megemlékeztek az egyesítést.

A kutatók nagy figyelmet szenteltek a fejedelem „külpolitikájának” más vonatkozásaira is. Novgorod felett gyakorolt befolyásának mértékét sokszor eltérően ítélték meg. Ez nem egy alkalommal egyszerűen nézőpont kérdése volt. Egy dolog azonban bizonyos: csak az alapján, hogy élete végén alulmaradt a szmolenszki ághoz tartozó Msztyiszlávval szemben, novgorodi politikájáról nem lehet reális véleményt alkotni. Vszevolod rjazanyi politikája nem váltott ki különösebb polémiát a történészek körében. Hasonló a helyzet a volgai bolgárok ellen indított támadásokkal kapcsolatban is.

A fejedelem tevékenysége csak apja, különösen pedig bátyja lépéseivel összevetve ítélni meg korrekt módon, s ezt az összehasonlítást a szerzők jó része elvégezte. A róla szóló értékelések tanulmányozása után megállapítható, hogy Nagyfészku Vszevolod nemcsak kevésbé vitatott történelmi személyiségnek tűnik, mint bátyja, Andrej Bogoljubszkij,⁶⁰ hanem az is.

⁶⁰ Vszevolod apjának, különösen pedig bátyjának értékeléséhez: *Makai János: A Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség és Andrej Bogoljubszkij az orosz történetírásban. Világtörténet, 1988/3. 66–83. Uő: Andrej Bogoljubszkij a szovjet korszak történetírásában. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. XXIII. Sectio Historiae. Eger, 1998. 169–186.*